

telték), József Attila (valaki azt is felvetette, hogy öngyilkosként nem szerepelhet olyan tanrendben, amely előtérbe helyezi a keresztény értékeket), és szinte teljesen eltűntek a közérdeklődés teréből olyan baloldali írók, mint Kassák Lajos, Déry Tibor, Nagy Lajos és Lengyel József (különben ez utóbbi leplezte le a legnagyobb személyes hitelességgel a szovjet kényszermunkatáborokat). Mások, Tormay Cecilre, Nyirő Józsefre és Wass Albertre gondolok, ugyanakkor az értékhierarchia magaslati pontján foglalnak helyet, megelőzve olyan konzervatív írókat, mint Babits Mihály és Herczeg Ferenc és olyan erdélyi írókat, mint Tamási Áron, Kós Károly és Áprily Lajos. (Nyirőnek természetesen helye van az erdélyi magyar irodalom jelentős értékei között, de nem az imént megnevezett három író előtt.) Az átértékelésnek ez a folyamata, amely mára nyomot hagyott az iskolai tantervekben is, kétségtelenül szellemi zavarokhoz: az értékudat és az értékvédelem zavaraihoz vezetett. Nem pusztán amiatt, hogy érvénytelenítse azt a konzolidáltnak mondható értékrendet, amely a kilencvenes évek közepére kialakult, hanem azért is, mert háttérbe szorította huszadik századi irodalmunk legnagyobb, általánosan elfogadott szellemi teljesítményeit – a nemzet hiteles tanítómestereit, akik egyszerre képviselték a magyar és az európai hagyományokat, szellemiséget és kulturális stratégiát.

Mindez oda vezetett, hogy a jelenben, ugyanúgy, mint az első világháború és Trianon vagy a második világháború és a kommunista hatalomátvétel után, nemzeti kultúránk gondozása tekintetében ismét értékválságról kell beszélünk. Ezt az értékválságot nem csupán, sőt nem elsősorban az idézte elő, hogy a mögöttünk lévő két évtizedben valóban számot kellett vetnünk a korábbi évtizedek értékromboló és a nemzeti identitást sértő művelődéspolitikájával, hanem az is, hogy a történelmi változások nyomában kibontakozó művelődéspolitikai stratégiák megkérdőjelezték a mindmáig érvényesnek tekintett irodalmi értékeket is, magát az „értékhierarchiát”.

Mindennek a tapasztalatnak (és aggodalomnak) a következtében szeretnénk megtudakolni irodalmi, illetve irodalomkritikai közéletünk néhány jeles képviselőjének véleményét a magyar irodalom újonnan kialakuló értékrendje felől. Azt szeretnénk tudni, hogy pályatársaink miként látják az irodalmi (irodalomtörténeti) értékrend jelen helyzetét és a hagyományos (a hetvenes-nyolcvanas-kilencvenes években artikulált) értékrend átalakulásának-átalakításának problémáit és következményeit.

ALBERT GÁBOR

Kánonok fogságában

Tudomásul kell vennünk, hogy forradalomban élünk. Társadalmi, politikai, és ezzel szorosan összefonódó, ez előbbit kiszolgáló, alávetett szellemi, kulturális „forradalomban”. Idézőjelbe teszem, mert ez a bizonyos forradalom csak részben tekinthető önfejlődésnek. A forradalom – természetéből következően – az önkorlátozást nem ismeri. A határokat nem tiszteli. Hatáskörét olyan területekre is kiterjeszti, olyan területeket is birtokba vesz, amelyek lényegét, lét-

formáját a politika nem ismeri, s épp ezért azt – és ide tartozik a kultúra is – csupán eszköznek tekinti.

Az úgynevezett – írásba a legritkább esetben foglalt – kánonok ezt szolgálják. A kánongyártók, a kanonizátorok – akár tudnak erről, akár nem – ennek a politikai akaratsnak a kifejezői. A forradalmi harc idején nincs kegyelem és méltányosság. Aki nem áll be a sorba – jó esetben duhaj vagy sértő botrányok kíséretében –, az nem szerepelhet sem az egyik, sem a szemben álló másik kanonizátor láthatatlan listáján. Igazságtételt jószerével csak a temetőtől remélhet.

Nézzünk egy beszédes példát. A szégyenletes proletárdiktatúrát követő bethleni konszolidáció ilyen értelemben forradalomnak tekinthető? Minden bizonnyal. Ennek egyik abszolút vesztese lett (hogy az irodalom területén maradjunk) a múlt hagyományait folytató és a kánonok csendes vizei felé *békésen* evező Eötvös Károly. Pedig az a forradalom meg sem közelítette a mi 1989-es forradalmunkat. Antall József ugyan tagadta a forradalmat, s mondanom sem kell, rajta is vesztett. Ebben a tagadásban nem volt egyedül. Igen jól emlékszem, hogy a kilencvenes évek elején, az utolsó olyan szárszói konferencián, ahol a református egyház fél napig együtt tanácskozott a Püski-féle Szárszóval, Valaki arról beszélt, hogy a nagy örömködés bódulata helyett inkább szellemi fegyvereinket kellene élesíteni, szárazon tartani puskaporunkat. Németh László ekléziájának polgára, Czine Mihály volt az, aki rendreutasította a békétlen, véres kardot felmutatót, és csak a forradalom frontvonalából érkező Tőkés László állt mellé.

A mostani forradalom legfontosabb kérdése az individuum (az egyén) és a közösség viszonyának kérdése. A tét az egyén mitizált és ezért szinte tartalmatlan szabadságának kérdése, szemben a közösségi, ugyancsak mitizált kötöttségekkel. Helyesebben béklyókkal, sőt rabláncokkal! A kultúrát, közelebbről az irodalmat meg kell szabadítani az individuumot bénító terhektől. És amikor a kádári rendszer manapság már nevetséges kánonjait látjuk, a kánont kiegészítő három T-t, csak egyetértően bölintani lehet, s evvel elítélni az egész kádári politikai konstrukciót és annak művészeti vetületét. Csakhogy nem erről van szó.

Az individuum, az egyén és a közösség kettőségéről csak annyit: a társadalmon kívül élő (egyébként nem létező) ember nem hoz létre kultúrát. Az abszolút individuum nonszensz. Ha mégis el akarjuk képzelni, annak nincs nyelve, az még önmagával sem akar és tud kommunikálni, az valójában nem is létezik. A kultúra a közösségben élő ember életmegnyilvánulása.

A forradalmakban a kánon fegyver, mégpedig politikai fegyver, s a fegyvernek igen kevés köze van az értékhez. Az igazi kultúra nemcsak közösségi *termék*, de közösségépítő is egyben. A közösséget (mondhatnám, az Életet) tagadó vagy azt bomlasztó „kultúra”, azzal, hogy a kultúra alapját (a lét értelmét) támadja, kultúraellenes, értékfilozófiai értelemben nem is sorolható a kultúra körébe, mondhatnám, nem is létezik.

Végezetül azt is meg merem kockáztatni, hogy amíg kánonokban gondolkozunk, addig nincs szabadulás.